

Szilágyi Márton: *Hagyománytörések. Tanulmányok az 1840-es évek magyar irodalmáról**

Budapest, Ráció Kiadó, 2016, 299 l.

Szilágyi Márton legújabb kötete jobbára a szerző legutóbbi időszakban megjelent tanulmányai közül válogat. A munka tizenhat írásából a szerzői előszónak tekinthető *Miért az 1840-es évek?* mellett a Kisfaludy Sándor 1809-es inszurrekcióról alkotott véleményét tárgyaló textust elsőként ebben a kötetben publikálta Szilágyi, míg a fennmaradó tizennégy tanulmányból kilenc 2014–2015-ben jelent meg először. A szövegek összeválogatásakor figyelembe vett korszakhatárt már a kötet alcíme is jelzi, a válogatás leglényegesebb szempontjait pedig a bevezető tanulmány sorolja fel. A szerző az 1840-es évek, azaz a polgári átalakulást közvetlenül megelőző időszak irodalmi termését a korabeli politikai kontextus összefüggéseiben kívánja vizsgálni, vagyis a kiválasztott szépirodalmi munkákat az egyidejű politikai művekkel összeolvasva akar kapcsolódási pontokat kimutatni a két eltérő jellegű szövegtörzshöz. Szilágyi e módszerrel óhajtja láthatóvá tenni, hogy az 1840-es évek politikai közbeszéde egy olyan nyelvi közeget hozott létre, amely az ekkor keletkezett irodalmi szövegeket is magában foglalta. Korábbi szakirodalmi előzményekre hivatkozva kifejti,¹ hogy az 1840-es évtizedet irodalomtörténeti szempontból „érdemes külön periódusként kezelni” (8). Álláspontját azzal is igyekszik alátámasztani, hogy rámutat, a „politikai nyelvek kutatásával foglalkozó eszmetörténeti vizsgálatok egyik, még nyilván nagyobb anyagon is ellenőrizendő munkahipotézise [...] jelentős különbséget érzékel az 1830-as és az 1840-es évek politikai retorikája és érvkészlete között” (9). Szilágyi megfogalmazása a politikai eszmetörténet kutatóinak óhatatlanul is a cambridge-i eszmetörténeti iskola eredményeit a magyar viszonyokra alkalmazó Takáts József írásait juttatja eszébe,² ám a tanulmány írója nem Takáts munkáira, hanem Völgyesi Orsolya egyik művére

* A recenzió írása idején a szerző az MTA Prémium Posztdoktori Kutatói Program támogatásában részesült.

¹ KOROMPAY H. János, *A „jellemzetes” irodalom jegyében: Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása*, Bp., Akadémiai–Univeritas, 1998 (Irodalomtudomány és Kritika); VARGA János, *Keresztútban a Pesti Hírlap: Az ellenzéki és a középutas liberalizmus elválása 1841–42-ben*, Bp., Akadémiai, 1983; HERMANN Zoltán, *Kétnyelvű irodalom? = Uő, A boldogtalanság iskolája: Esszék, tanulmányok az érzékenységről és a romantika korának magyar irodalmáról*, Bp., Ráció, 2015, 77–83.

² A cambridge-i eszmetörténészek szellemi tevékenységének áttekintő értékelését és válogatott tanulmányaik magyar fordítását lásd: HORVÁTH-HÖRCHER Ferenc, *A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe*, Pécs, Tanulmány, 1997. Takáts munkásságát pedig pl.: TAKÁTS József, *Modern magyar politikai eszmetörténet*, Bp., Osiris, 2007 (Osiris Tankönyvek); TAKÁTS József, *Politikai beszédmodok*

hivatkozik. Völgyesi egyébként kiváló írásában arra mutat rá, hogy a rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái során 1830 és 1832 között hogyan változott meg a Békés megyei ellenzék retorikája és érvkészlete.³ A korabeli politikai nyelvhasználat ilyen jellegű változásaira, továbbá a Magyarországon használt politikai fogalomkészlet ez idő tájt történt megújulására már mások is felfigyeltek,⁴ igaz, a szóban forgó szerzők egyike sem az 1840-es évek kezdetén húzta meg a politikai nyelvhasználat változásának időhatárát, hanem jóval nagyobb időtávban, az 1830-as években, vagy a reformkor egészében jelölték meg a nyelvhasználat átalakulásának idejét. Ez nem is csoda, hiszen a politikai nyelvhasználat változása rendszerint nem egyik pillanatról a másikra következik be, hanem hosszabb folyamat eredménye. Irodalomtörténeti szempontból jogosnak tűnik tehát Szilágyi arra vonatkozó megállapítása, hogy az 1840-es éveket külön korszakként kezeljük, ám a politikai eszmetörténet felől közelítve a kérdéshez, már kevésbé tekinthető meggyőzőnek a szerző érvelése. Mindez persze a kötet konkrét szövegekre koncentráló tanulmányai értékéből semmit sem von le, és a recenzens rendkívül figyelemre méltónak tartja a szerző azon célkitűzését, hogy a kötetben összegyűjtött tanulmányok többségében a korszak szépirodalmi termését a korabeli politikai kontextus és nyelvhasználat mélyebb összefüggéseiben kívánja láttatni. Ezáltal ugyanis minden eddiginél közelebb kerülhetünk a kortárs olvasók lehetséges értelmezési lehetőségeihez, valamint a művek létrehozóinak szándékai is így ragadhatók meg leginkább. Ez különösen azokra a szövegekre lehet igaz, amelyek politikai kapcsolódási pontjai kevésbé nyilvánvalóak, és amelyeket a korabeli recepció nem sorolt az irányzatos szövegek közé. A szerző ugyanakkor maga is tisztában van azzal, hogy az általa feltárni vélt összefüggések, mivel ezekről nem maradtak fenn egykorú reflexiók, esetlegesek (11), ám elemzése során rendszerint sikerül a plauzibilitás határain belül maradnia.

A kötetben olvasható tanulmányok két nagyobb egységre oszlanak. A munka első része a nemzet költőinek tartott Vörösmarty, Petőfi és Arany lehetséges és ténylegesen betöltött társadalmi szerepköreit, illetve ezek változásait vizsgálja, míg a második már konkrét művek újraértelmezésére tesz kísérletet a fentebb ismertetett megközelítési módon keresztül. A birtoktalan köznemesi családból származó Vörösmarty, a redemptus-honorácior tudatú Petőfi, valamint a paraszti életformájú, de köznemesi-hajdú-kiváltsági tudattal bíró család köréből induló Arany számára az irodalmi működés

---

a magyar 19. század elején = TAKÁTS József, *Ismerős idegen terep: Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok*, Bp., Kijárat, 2007.

³ VÖLGYESI Orsolya, *Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején: A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830–1832*, Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2002.

⁴ Lásd pl. VELIKY János, *Reformkor – a változások kora (Bevezetés)* = VELIKY János, *A változások kora: Polgári szerepkörök és változáskoncepciók a reformkor második évtizedében*, Bp., Új Mandátum, 2009, 10; TAKÁTS József, *Politikai beszédmódok a magyar 19. század elején* = TAKÁTS József, *Ismerős...*, i. m., 2007, 191, 200; DÉNES Iván Zoltán, *Szabadság – közösség: Programok és értelmezések*, Bp., Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely, 2008 (Eszmetörténeti Könyvtár, 9), 28.

egyaránt a megélhetés, a társadalmi megbecsültség és ismertség elérésének lehetséges eszközeként mutatkozott meg. (Mindemellett Arany számára a Szent István-rend – egyébként nem kívánt – elnyerése révén a bárói cím lehetőségének felvillanása a társadalmi ranglétrán való emelkedés reményét is jelentette.) Minderre e három szerző esetében az irodalom intézményrendszerének ez idő tájt történt kialakulása nyújtott lehetőséget, részben irodalmi alkotómunkájuk, részben szerkesztői tevékenységük, részben pedig – Vörösmarty és Arany esetében – akadémiai tagi fizetésük révén. E szerepkörök egyenkénti és egyszerre történő betöltése persze nem lett volna lehetséges, ha az említett szerzők nem költöztek volna az egyre inkább irodalmi központtá (is) váló Pestre. Ugyanakkor az írói működés ekkor már lehetőséget biztosított a kispolgári életnívó elérésére. Petőfi esetében ehhez még akadémiai tagságra vagy polgári hivatalra sem volt szükség, hiszen az 1840-es évek sajtónyilvánossága, az egymással versengő folyóiratok által fizetett honoráriumok lehetővé tették a folyamatos költői működést. Szilágyi Petőfi és Csokonai életútjának összevetésével mutatja be, hogy az írás révén elérhető anyagi függetlenség elérésére korábban már a debreceni költő is törekedett, ám ő közvetlenül az előtt hunyt el, hogy célját megvalósíthatta volna. Csokonaiiban ugyanakkor nem merült fel komolyan a fővárosba költözés lehetősége, igaz az akkori fejletlenebb irodalmi intézményrendszer még nem fejtett ki akkora vonzóerőt, mint a későbbiekben. A debreceni költő valószínűleg ezért is bizakodott inkább a vidéki mecénatúra támogatásában. Vörösmarty és Petőfi esetében házasságuk is kedvezett a korabeli megyei és irodalmi elitbe való beépülésnek, ám az írói működés révén történő felemelkedés lehetősége az 1840-es években is csak ideiglenesnek bizonyult. A forradalmat követően hozott új sajtótörvények, majd a szabadságharc leverése ugyanis megszüntette az irodalmi megélhetés addigi lehetőségeit. Petőfi emiatt kényszerült a végül halálát okozó katonáskodásra 1848-ban, míg Vörösmarty a fegyverletétel után gazdálkodni próbált, kevés sikerrel. Haláluk után pedig mindkettejük családja pénzzavarba került.

A Vörösmartyt és Petőfit túlélő Aranynak ugyanakkor sikerült véghezvinnie famíliája felemelését. Ebben azonban nagy szerepet játszott, hogy ő a balsikerű vándorszínész-kaland után általában vállalt valamilyen, számára biztos megélhetést biztosító állást. Ezek kezdetben a jellegzetes honorácior pályafutáshoz köthető pozíciók – segédtanító, segédjegyző, belügyminisztériumi fogalmazó, nevelő, tanár – voltak, majd ezt követően a költő egy speciális szakértelmiségi státuszra alapozta családja megélhetését. Arany már a nagykőrösi katedrát is írói szakértelmének köszönhetően kapta meg, ahogyan később Pesten a Kisfaludy Társaság igazgatói, majd a Magyar Tudományos Akadémia titoknoki posztját is. Lapszerkesztővé válását is szaktudása eredményezte. Honorácior helyzetéből tehát az írói siker hatására volt képes kimozdulni és polgári természetű intézmények irányításában részt venni. A lapszerkesztés ugyanakkor nem hozta meg a várt eredményt, az olvasóközönség hiánya egyértelműen mutatta, hogy az Arany által írni kívánt irodalmi szaklapra a korabeli Magyarországon nincs kereslet. Szorgalmának és takarékoságának

hála, halálakor mégis 85 000 forint maradt utána, jórészt értékpapírokba fektetve. Fiát bankárnak nevelte, amivel „jól demonstrálta a honorácior státusból továbbvezető társadalmi mobilitás egyik lehetőségét, a következő generációban szakértelmiségivé váló fiú polgári foglalkoztatásával” (62). Mivel azonban Arany László gyermek nélkül halt meg, a család felemelkedésének folyamatát nem figyelhettük tovább.

Az írók által betöltött társadalmi szerepkörök vizsgálata az Eötvös *A karthauzijáról* írott elemzésben is szerepet kap. Míg korábban Szilágyi láthatóvá tette, hogy az alsóbb osztályokból induló költők esetében az irodalmi alkotás a felemelkedés lehetőségét rejtette magában, addig *A karthauziról* szóló írásban rámutat, hogy a politikai és irodalmi téren egyaránt működni kívánó arisztokrata Eötvös számára az irodalmi alkotómunka politikai elképzelései lebecsülését hozta el. Az 1839–40-es országgyűlésre már ismert íróként érkező Eötvös „misericianus fráter politikáját” Széchenyi élesen bírálta. A legnagyobb magyar kritikáját Szilágyi meggyőzően vezeti vissza *A karthauzi* érzelmes voltára, és jogosan állapítja meg, hogy Eötvös írói elismertsége nem illett az arisztokrata politikai részvétel hagyományához (90). Megjegyzendő, hogy Eötvöst – elsősorban *A falu jegyzője* körül zajló vita során – később is többen tartották a politikára alkalmatlannak írói tevékenysége miatt.⁵ E vélemény kialakulásában ugyanakkor nagy szerepet játszhatott az is, hogy az egyébként Eötvöshöz személyében és elveiben is közel álló Szemere Bertalan az 1843–44-es országgyűlésen a börtönügyben tartott beszédében nyíltan kétségbe vonta Eötvös képességét arra, hogy az egyes politikai ügyek helyes megítéléséhez szükséges adatokat összegyűjtse.⁶

A kötet második felének tizenkét tanulmánya már kifejezetten a polgári átalakulás folyamatát támogató, azt figyelemmel kísérő irodalmi alkotásokat tárgyalja. Szilágyi *Adalékok Vörösmarty Szabad föld című versének politikai kontextusához* című tanulmányában egy korábban ismeretlen kézirat révén mutat rá, hogy a *Szabad föld* és *[Becsületes ember...]* című versek valójában egy egységet alkotnak, és ezzel a művel Vörösmarty a jobbágyok vagyonzbiztonságát és az öröklés lehetőségét kimondó törvény meghozatalát kívánhatta támogatni. A címben szereplő „szabad föld” szintagma pedig Kossuth publicisztikájából eredeztethető, és a jobbágyi tartozásoktól megváltott földet jelenti. A kossuthi szintagma ellentéte, „szolgaföld” formában a *Nemzeti dal*ban is megjelenik, amire Szilágyi a Petőfi-vers elemzése során hívja fel a figyelmet. A kötetben tárgyalt számos, kontextuális olvasást kívánó szépirodalmi alkotás közül a *Nemzeti dal* volt a politikai szempontból nézve is legnagyobb hatóerejű. A vers éppen ezért nem is választható le az 1848. március 15-i eseményekről, és megértése sem lehetséges keletkezési és felhasználási körülményeinek ismerete nélkül. Szilágyi hosszan elemzi a vers keletkezéstörténetét, és ezzel párhuzamosan a forradalomhoz vezető márciusi

⁵ GÁBORI KOVÁCS József, *A centralista Pesti Hírlap politikai stratégiái 1844–1847*, Bp., Argumentum, 2016 (Irodalomtörténeti Füzetek, 176), 189–190.

⁶ GÁBORI KOVÁCS József, *Eötvös és Szemere vitája a börtönügyben = Műhelyszeminárium: A hatvanéves Gyapay László köszöntése*, szerk. FEKETE Norbert, PORKOLÁB Tibor, ROSTÁS Édua, Miskolc, Bíbor, 2016, 25–35.

történeket, csakúgy, mint a 15-i eseményeket, hogy ezáltal egyszersem bizonyítsa is az erre az alkalomra írt és aznap többször is elszavalt vers szoros kapcsolódását az eseményekhez, továbbá a textus felhívó, mozgósító erejét.

Szilágyi szintén Kossuth Pesti Hírlapja egyes nyelvi fordulatainak jelenlétét mutatja ki Eötvös József 1841-ben keletkezett *Éljen az egyenlőség* című vígjátékában, majd a darabot Eötvös *Kelet népe és Pesti Hírlap* című röpiratával olvassa össze. A Kossuth és Széchenyi között a Pesti Hírlap körül ez idő tájt kiobbant vitához kapcsolódó munkájában Eötvös cáfolni igyekezett Széchenyi azon állítását, hogy a folyóirat gyűlöletessé teszi a nemességet a nép előtt. Eötvös szerint a társadalmi feszültség természetesnek vehető, annak előidézésével Kossuthot nem lehet vádolni. Szilágyi meggyőzően érvel amellyel, hogy a vígjáték a Széchenyi cáfolására a röpiratban megalkotott gondolatmenetet egészíti ki: „A darab a szerelmi viszonyok középpontba állításával egy olyan vonatkozását ragadta meg a társadalmi különbségeknek, amely a leginkább feloldhatónak bizonyul – ezért a vígjáték társadalmi világa sokkal kevésbé mutatkozik végzetesen változhatatlannak, mint a röpirat érvelésében megmutatkozó vízió” (109).

Az *elveszett alkotmányt* tárgyaló tanulmány részben szintén a Pesti Hírlaphoz köti Arany művét. Szilágyi szerint ugyanis a honoratiorok szavazati jogával kapcsolatos részeket a folyóirat 1845-ös Bihar megyéből érkezett tudósításai ihlethették, ahogyan részben a sérelmes tisztújítás leírását is. Az *elveszett alkotmány* cselekménybonyolítása azonban leginkább az 1843 áprilisában a házi adó fizetésének tervét leszavazó megyegyűlés eseményeire emlékeztet, amelyről Arany szintén az említett lapból értesülhetett. A korabeli politikai művek közül Széchenyi *Hitele* jelenik meg meg cím szerint is a műben, hiszen Rák Bende apja ennek olvasása közben kap gutatütést, majd büntetés gyanánt a túlvilágon is ezt a könyvet kell olvasnia. Mindennek tárgyalása mellett Szilágyi több olyan műre is felhívja a figyelmet, amelyek a vígeposz mintául szolgálhattak. Így Császár Ferenc *Az adó Zalában. 1843* című satirikus költeményére, valamint egy, a Magyar Életképekben megjelent, Bankó Jenő álnévvel jelölt és a Szalontáról Pestre vezető útról egy Bihar megyei nemes beszámolóját rögzítő fiktív levélre.

A *Kisfaludy Sándor és az 1809-i inszurrekció emlékezete az 1840-es években* című írásban a szerző az említett és súlyos vereséggel végződő nemesi felkelés korabeli recepcióját vizsgálja. Az inszurrekcióban a nádor hadsegédeként részt vevő Kisfaludy Sándor hivatalos felkérésre németül megírta a nemesi felkelés történetét. Az akkor kiadatlanul maradt műben Kisfaludy nem a magyar nemesség által elkövetett hibáknak, hanem a hadvezetés ügyetlenségének tulajdonította a vereséget. Vele ellentétben azonban az 1840-es években az utolsó nemesi felkelésről személyes élményekkel már nem rendelkező szerzők iróniával emlegették, és hatalmas kudarcként értékelték. A Szilágyi Márton által idézett textusok közül egyedül Kis János önéletrajza említette a hősöknek kijáró tisztelettel az inszurrekció résztvevőit. Ez idő tájt keletkezett műveikben azonban Jókai, Petőfi és Arany is gúnyos hangnemben nyilatkoztak az 1809-es inszurrekcióról, ahogyan 1843-ban a Pesti Hírlapban Kossuth Lajos, valamint az Életképek 1845-ös

évfolyamában több írás is. Kossuth cikkére Kisfaludy nyílt levélben kívánt válaszolni, ami azonban valószínűleg a cenzúra miatt nem jelenhetett meg. Kisfaludy ezt követően a nemesi felkelés történetének megírására készült, ám nem sokkal terve Kossuthnak történt felvázolását követően elhunyt. Kossuth az 1847-ben megjelent ellenzéki zsebkönyvben, az *Ellenőrben* közölte a Kisfaludy válaszcikkével kapcsolatos levelezést, ám magát a cikket nem publikálta, mivel azt már korábban visszaküldte Kisfaludynak, és később már nem tudta visszaszerezni. A Kossuth által közölt levelezésnek ugyanakkor nem sikerült megváltoztatnia az utolsó nemesi felkelésről kialakult negatív képet.

Az 1809-es inszurrekció ironikus hangvételű említésére a *Jókai, a pályakezdő novellista* címet viselő tanulmányban is sor kerül, miközben a szerző arra is rámutat, hogy a regényíró korai novelláiban esetenként még akkor is történik említés a hazai viszonyokra és történelmi eseményekre, ha a cselekmény egzotikus környezetben játszódik.

Eötvös *A karthauzijának* már említett elemzésében Szilágyi meggyőzően érvel amellelt, hogy Eötvöst a regény írásakor „az a felgyorsult és bizonytalanná váló történelem izgatta, amelyhez tudatilag szinte lehetetlen alkalmazkodni, s amely éppen ezért többnyire csak tragikusan derékba tört életeket hoz létre” (93), illetve hogy egy hazai környezetben, az idő tájt játszódó cselekmény ennek a jelenségnek a bemutatására nem nyújtott volna lehetőséget. Eötvös emiatt választhatta regénye színteréül az 1830-as évek Franciaországát, és ezért jelenik meg a műben a szereplők életéhez kötöten Franciaország azt megelőző ötven évének története is. *A karthauziban* a szerző az egyéni és társadalmi lét kettősségét szinte modellszerűen gondolja végig, hogy azután a *Magyarország 1514-ben* című műben hasonlóan kiábrándító képet rajzolva visszatérjen ehhez a témához. Utóbbi Eötvös-regény jelen tanulmánykötet *A Dózsa-kép az 1840-es évek magyar irodalmában* című írásában is elemzés tárgyát képezi. Szilágyi itt Kulin Ferenc reformkori Dózsa-képről alkotott véleményét igyekszik felülírni. Kulin szerint Dózsa megítélésének volt egy nagy, hosszú időre visszanyúló, „konzervatív” vonulata a korban, amely Dózsa parasztháborújában riasztó példát látott. Az 1840-es években ugyanakkor megkezdődik ennek a szemléletmódnak az átalakulása a forradalmiság méltánylása irányába. Szilágyi Márton azonban meggyőzően érvel amellelt, hogy a Kulin által konzervatívnak érzett Dózsa-kép volt a korban a „normalitás”, hiszen a kortársak többsége ezt a nézetet vallotta. Az 1840-es években pedig ennek a Dózsa-képnek nem a módosulása következik be, hanem egyrészt a totális tagadása Petőfi Sándor költészetében, másrészt pedig a logikai meghaladása Eötvös *Magyarország 1514-ben* című regényében. Eötvös ugyanis nem vadállatként, hanem pszichológiailag motivált személyiségként ábrázolja Dózsát. Az már a kötetkompozíciót érintő kérdés, hogy mivel Eötvös *Magyarország 1514-ben* című regénye a *Hagyománytörések* két textusában is hangsúlyos szerepet kap, talán érdemes lett volna e mű Szilágyi Márton korábbi tanulmánykötetében megjelent kiváló értelmezését ebbe a gyűjteménybe is felvenni.⁷

⁷ SZILÁGYI Márton, *Megváltás és katasztrófa (Eötvös József: Magyarország 1514-ben)* = *Uő, Határpontok*, Bp., Ráció, 2007, 211–230.

A kötet utolsó tanulmánya az 1848-ban megújuló Rákóczi-kultusz okait vizsgálja, valamint az ekkor keletkezett munkák – Petőfi és Arany több verset, Szigligeti Ede drámát, Jósika Miklós regényt írt ez idő tájt Rákócziról stb. – áramában kívánja elhelyezni Arany János *A rodostói temető* című költeményét, illetve meghatározni a vers keletkezési idejét. A *rodostói temető* Szilágyi szerint 1848. május 18. táján íródott, míg a Rákóczi-kultusz kialakulásának több lehetséges okát is említi. A fejedelem a kortársak számára a nemzeti király képzetét idézhette fel, míg száműzetése áldozati szerepben tüntethette fel őt. Mindehhez hozzájárulhatott még a jogairól le nem mondás gesztusa, illetve a fegyveres harc vezetésének pátosza is. A Rákóczi szabadságharc előkép-szerepe pedig az 1848 őszi induló fegyveres konfliktust is történeti felhatalmazottsággal ruházhatta fel.

A kötetrendező elv, azaz a politikai kontextus és nyelvhasználat vizsgálata azonban nem érvényesül az összegyűjtött tanulmányok mindegyikében. Az Arany *Toldi*-jának metaforakészletét tárgyaló tanulmány – „Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének” (Arany János: *Toldi*) – által tárgyalt képek nem köthetőek a korszak politikai nyelvezetéhez, így ez az írás nem támasztja alá a fentebb kifejtett szerzői prekonceptiót. A Petőfi Sándor *A hóhér kötelét* újraértelmező és a regény remekmű volta mellett meggyőzően érvelő (144–145) textus kötetbe kerülése is csak közvetve magyarázható. Szilágyi szerint ugyanis a regény gyöngességét a helyi és történelmi kapcsolódás hiánya okozza, illetve az a tény, hogy a szereplők társadalmi státusza nem meghatározó jelentőségű az epikai alkotásban (151–153). Ennek a tanulmánynak a felvételét a gyűjteménybe tehát nem a politikai kapcsolódási pontok megléte, hanem éppen azok hiánya okozhatta. Ezt a hiányosságot ugyanis a kötetben elemzett többi szépirodalmi textus politikai meghatározottságával szembeállítva válik láthatóvá, hogy a politikai kapcsolódási pontok figyelmen kívül hagyása mennyire szokatlan volt a kor szerzői részéről, illetve hogy egy regény remekművé válása általában véve sem lehetséges e kontextus elhagyása mellett.

A Kemény Zsigmond *Gyulai Pál*-ját elemző írásban a politikai szövegösszefüggések vizsgálata lehetséges lenne, ám ennek ellenére elmarad. Szilágyi joggal állapítja meg, hogy a regény „igazi tétje [...] nem a hatalom birtoklásának tudata és feladata, hanem csupán annak illúziója” (119). A regényben ugyanis a címszereplő vélekedésével ellentétben nem ő határozza meg Erdély belső viszonyait, hiszen Erdély sorsát kívülről irányítják; egyrészt a magyar király, másrészt a török szultán, akik mindketten saját befolyási övezetüknek tekintik a fejedelemséget. A török párt, a muderrisek *Negyedik rész* elején részletesen leírt titkos gyűlése éppen ezért Szilágyi szerint nem hibája a regénykompozíciónak, hanem szerves része, hiszen ez által „tárulhat fel az a csapdahelyzet, amelyben úgy vergődik Erdély, hogy nincs is tudatában az autonómiáját végzetesen megakadályozó erőknek, s éppen ezáltal mutatkozhat meg a véletlennek tűnő események láncolatában benne rejlő, kiiktathatatlan végzetszerűség is” (119). Ezen a ponton érdemes kitérni a politikai kontextus vizsgálatára és a regény feltételezett

üzenetét összeolvasni Kemény korabeli politikai írásaival és levelezésével, különösen az író Erdély jogállásával kapcsolatos ekkori álláspontjával. A Magyarország és Erdély közötti unió a Kemény által legfontosabbnak tartott kérdések egyike volt, amelynek eldöntésével szűkebb hazájának érdekeit kívánta szolgálni. 1842–1844 között az Erdélyi Híradóban publikált több cikkében is érintette a témát,⁸ majd 1845 tavaszán röpiratot is kívánt írni az unióról.⁹ Az 1846. augusztus 18–19-i pesti ellenzéki konferencián Kemény állítása szerint Pulszky Ferenc is egy ilyen témájú röpirat megírására kérte fel őt,¹⁰ míg 1847 tavaszán Kemény Zsibón Wesselényi Miklóssal közösen óhajtotta a már régen tervezett munkát elkészíteni.¹¹ Kemény Wesselényihez írott egyik levelében a magyarországi lapokkal tervezett kapcsolatfelvétele okául is az uniót nevezte meg, amikor kifejtette, hogy az erdélyieknek érdekében áll, hogy legyen lapjuk, amelyben, mint többes szám első személyben írta: „meggyőződéseinket és czáfolatainkat elmondhassuk, – mellyben az unionak, ezen egyetlen váltságának apostolai lehessünk”.¹² Kemény Jósika Miklóshoz írt egyik levelében is az unió elősegítésének szükségességével indokolja az egy magyar lapban Erdélynek szentelendő rovat indítását. Kemény szerint, mint írta: „Magyar ország nem ösmeri hazánkat. Az unionak egyik leghatalmasabb emeltyüje fog lenni, ha találkozik hirlap, melly mind két honnak organjává <leend> váland a’ haladási eszmék <re> körül és olvasóit Erdély sok részben sajtáságos viszonyaiba is beavatja.”¹³ (Kemény korábbi publicistai tevékenysége során bizonyosodott meg arról, hogy a magyarországiak nincsenek tisztában Erdély politikai, gazdasági stb. körülményeivel, és emiatt tartotta fontosnak tájékoztatásukat.) A rovat megindításáról Keménnyel tárgyalásokat folytató Pesti Hirlap szerkesztője, Csengery Antal a lap *Törvényhatósági dolgok* rovatának első erdélyi tudósítását felvezető cikkében szintén Erdély érdekeivel indokolta a tudósítások felvételét: „testvéreink’ bajaira, tul a’ királyhágón, legjobb, mondhatnók egyedüli, gyógyszernek az uniot ismerjük. ’S nem alaptalanul. A’ kis Erdélynek erőre van szüksége, ’s erőt egyesülés ad.”¹⁴ Csengery

⁸ KEMÉNY Zsigmond, *Irányok*, EH, 1842. febr. 11., 12. sz., 69–70; EH, 1842. febr. 15., 13. sz., 75–76; Uő, *Utóhangok kórjeleink felől*, EH, 1842. febr. 18., 14. sz., 81–82; Uő, *Helyhatóságainkban szőnyegre kerülendő kisebb és nagyobb tárgyak felől I–III*, EH, 1842. márc. 25., 24. sz., 143–144; EH, 1842. márc. 29., 25. sz., 149–150; EH, 1842. ápr. 1., 26. sz., 150; A. N. [Uő], *Fejtegetéseink új sora*, EH, 1843. febr. 3., 10. sz., 55.; K. [Uő], *Szózat a’ Pesti Hirlapnak „Partium ’s Erdély című vezércikkére*, EH, 1844. júl. 9., 55. sz., 323–324; EH, 1844. júl. 16., 57. sz., 335–336; EH, 1844. júl. 19., 58. sz., 341–342; EH, 1844. júl. 26., 60. sz., 353–354.

⁹ [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1844. okt. 25. = KEMÉNY Zsigmond *Levelezése*, kiad. PINTÉR Borbála, Bp., Balassi Kiadó – ELTE, 2007, 34.

¹⁰ KEMÉNY Zsigmond *Naplója*, kiad., bev. BENKŐ Samu, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1966, 189.

¹¹ PAPP Ferenc, *Báró Kemény Zsigmond*, Bp., MTA, 1922, I, 337.

¹² [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak, 1846. márc. 15. = KEMÉNY *Levelezése...*, i. m., 69–73.

¹³ [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, 1845. márc. 15. = KEMÉNY *Levelezése...*, i. m., 43–45.

¹⁴ [CSENGERY Antal], [*Erdélynek rovatot nyitni*], PH, 1845. nov. 6., 568. sz., 302.

ekkori megállapításához hasonlóan korábban maga Kemény is kifejtette, hogy Erdély félszeg önállósága „természetelleni”, és ezáltal szűkebb pátriája „létegeiben erőtlenséges és alkotórészeiben beteg állománnyá vált”, valamint hogy „éppen korunk és a haladási kérdések fogják még cáfolhatlanabban kitüntetni, mint minden sérelmeink és közjogi vitáink, miképp mi únió nélkül díszetlen pangásnál és sivár jövődönél többet alig remélhetnénk”.¹⁵ Úgy tűnik tehát, hogy Kemény a *Gyulai Pál*ban részben ugyanannak a problémakörnek a más eszközökkel történő bemutatására törekedett, mint az unióról írott politikai írásaiban. Erdély önmagában nem képes politikai önállóságának biztosítására, erre a nagyhatalmak között a 19. században is csak a Magyarországgal való egyesülés nyújthatott számára lehetőséget.

Szilágyi Márton tanulmánykötete tehát teljesíti a szerzői előszóban kijelölt célkitűzést, vagyis a tárgyalt szépirodalmi művek többségén igazolni tudja kötődésüket a korszak politikai életéhez, illetve az akkor divatos politikai elméletekhez és kifejezésekhez. Részben ezzel, részben pedig a belletrisztikai munkák poétikájának, metaforáinak stb. vizsgálatával új értelmezési lehetőségeket és új megközelítési módokat kínál a korszakkal foglalkozó kutatók számára. Ugyancsak magas színvonalú írások azok a gyűjteménybe felvett textusok is, amelyekben a szerző elsősorban nem a vizsgált szépirodalmi mű politikai kontextusára kíváncsi, vagy ennek meglétét nem tudta kimutatni. Ezen írásokkal kapcsolatban hiányérzete az olvasónak csupán a szerzői célkitűzés ismeretében lehet, egyébként a kötet összes tanulmánya megérdemelten kapott helyet ebben a reprezentatívnak tekinthető gyűjteményben.

Gábori Kovács József

---

¹⁵ KEMÉNY Zsigmond, *Szózat a Pesti Hírlapnak Partium és Erdély című vezércikkére* = Uő, *Korkívánatok: Publicisztikai írások 1837–1846*, szerk. RIGÓ László, Bp., Szépirodalmi, 1983 (Kemény Zsigmond Művei), 307–308.